

hudba a krásno

hans heinrich
eggebrecht

přeložila Jarmila Gabrielová

eseje sv. 3

ŠPATNÁ HUDBA?

Všichni víme, že neexistuje jen jeden druh hudby, ale že je jich více. Bylo tomu tak v minulosti (avšak ne všechny druhy, které existovaly, se dochovaly ve stejné míře) a bude tomu tak vždycky. Dnes například existují tyto druhy: umělecká hudba a zábavná hudba (obě s mnoha dílčími podskupinami), chrámová hudba, lidová hudba, taneční hudba, pochodová hudba, jazz, rock a pop, filmová hudba, reklamní hudba, stimulační hudba (například v obchodních domech), přičemž hranice mezi jednotlivými druhy většinou nejsou jednoznačné, nýbrž plynulé. Každý z těchto druhů vznikl a existuje na základě určité potřeby, ať už lidské, společenské, nebo institucionální. Hudba je vůči této potřebě funkcionální, neboli je ve své povaze a užití touto potřebou určena.

Například taneční hudba: Musí být uzpůsobena tak, aby se podle ní dalo tancovat, řekněme valčík nebo tango. Když to nejde nebo když to nejde dobře, nemusí to ještě nutně být špatná hudba – špatná v tom smyslu, že se nelíbí, ale je to špatná taneční hudba. Neplní svou funkci, je špatná jako druh hudby. Pokud ale svou funkci plní, nemusí se přitom vůbec líbit nebo se může líbit málo nebo hodně. K tomu, aby se líbila, je zapotřebí cosi navíc, melodický nápad, aranžmá, text, ráz, vtip.

To, jak se komu co líbí, závisí na vkusu jednotlivce, který často (nebo vždy?) jen domněle spočívá na individuální svobodě a který je ve skutečnosti určen (přinejmenším také) sociálně, to znamená skupinově specificky.

O umělecké hudbě se tvrdí, že není funkcionální, nýbrž svobodná, autonomní. V určitém ohledu tomu tak skutečně je. Když ji posloucháme, tak přitom netančíme, nepochodujeme, nenakupujeme, nýbrž pouze sedíme a nasloucháme. Ale to samo o sobě nemůže být kritériem, protože také při koncertu lidové hudby nebo při hitparádě lidé pouze sedí a naslouchají. Nicméně naslouchání umělecké hudbě má zvláštní povahu. Neslouží – aspoň zpravidla – primárně zábavě a rozptýlení, nýbrž vede člověka do říše umění, kde na něj čekají poselství: poselství o životě, o světě, společnosti, jež jsou určena k tomu, aby jim rozuměl prostřednictvím smyslů. V souladu s tím je takováto hudba složitá a hluboká; klade určité nároky, a občas trvá dlouho, než je pochopena, než se „prosadí“.

Jako nositelka poselství je umělecká hudba svobodná, musí taková být: Cítí se zodpovědnou jediné vůči sobě samé, a to, čím sama je, je také jejím poselstvím, které ovšem může působit přesvědčivě jediné tehdy, když je přesvědčivě esteticky. A přesto i tato hudba plní určité funkce, například slouží právě potřebě tlumočit a přijímat takováto estetická poselství jako stvrzení života, obohacení, pomoc v nouzi, útěk od světa nebo naděje. Jejím kritériem je umělecká hodnota, která je ale v naší společnosti vždy zároveň prodejní hodnotou. Zda je to hudba dobrá nebo špatná, o tom rozhoduje nakonec – často teprve po delší době – ona skupina lidí, kteří jsou

v neposlední řadě díky výchově a vzdělání schopni na tento druh hudby reagovat, a která – srovnáváno s jinými skupinami – je relativně malá. Již proto, že recipienti umělecké hudby jsou v menšině, by bylo nesprávné klást tento druh hudby, která je dnes běžně nazývána „vážnou“ nebo – v naprosté rozhrdlosti pojmu klasický – také „klasickou“ hudbou, jako měřítko veškeré hudby.

Například zábavná hudba je jiná a musí být jiná, protože má jinou funkci. Slouží potřebě zábavy, která je stejně oprávněná jako potřeba přijímání estetických poselství. Obě potřeby mohou – ačkoliv jsou podmíněny a určeny sociálně – existovat vedle sebe u jedné a téže osoby, přičemž se zpravidla navzájem stýkají a prolínají podobně jako příslušné druhy hudby. Přesto však jsou ohraničitelné, a to co do typologie recepce. Typický milovník zábavné hudby hledá a nachází přístup k umělecké hudbě jen zřídka nebo vůbec ne, zatímco milovník umělecké hudby dokáže dát prostor i potřebě hudební zábavy, většinou však jenom do určité míry a s tendencí hodnotit uměleckou hudbu výše než jiné druhy. Kritériem zábavné hudby není umělecká hodnota (hodnota poselství), nýbrž zábavná hodnota (spotřební hodnota) – k níž nepochybně patří i velká nápaditost a porozumění umění a na níž se vždy podílí také jistá dávka hudební „autonomie“ (vlastní zákonitosti hudby). To, co působí na jednotlivé lidi a skupiny lidí zábavně, je velmi rozmanité. Skladatelé a aranžéři se to snaží zjistit a pomáhá i hudební průmysl. To, co z toho nakonec vznikne, se jednotlivci může líbit nebo ne, sám však nemůže nic objektivně rozhodovat ani účinně ovlivňovat.

hudba jako řeč tónů a zvuků – ve všech svých druzích a možnostech včetně „klasické“ hudby – funkcionálně (významově, asociativně) spojuje s určitými „předměty“, aby smyslovým (bezpojmovým) způsobem cíleně zapůsobil na mysl, a jak se zde přitom v otevřené, tak říkajíc obnažené podobě vyjevují hudebně psychologické procesy zásadního významu.

Když myslím na špatnou hudbu, napadá mě karneval, opilé melodie karnevalových písní. Hudebně je to pro mě to nejstrašnější, co existuje, zvedá se mi přitom žaludek, nemůže za to samozřejmě jenom hudba, ale i prostředí, v němž funguje a jež se v ní projevuje. Říkám to otevřeně a zároveň výslovně připojuji, že vím, proč tomu tak je: Vyrostl jsem v kraji, kde se karneval nikdy neslavil. A vím, že nemám právo přikládat svému soudu platnost, jež by přesahovala mne samotného; bylo by to domýšlivé, nehumánní, asociální.

Ještě jinak je tomu u mě s hitparádami. Často se divím, že tak laciná a interpretačně leckdy tak neumělá hudba může vůbec existovat. Ale lidé sedí v sále a před obrazovkami a jsou nadšeni. Existuje zde tudíž potřeba takovéto hudby, a můj soud zde nejen není směrodatný, nýbrž je také zcela bezmocný. Zvláštní je, že mne tyto televizní pořady zároveň fascinují. Jistě, dívám se a žasnu, co všechno je možné – ale skoro bych věřil, že mám pro tuto „špatnost“ jakousi tajnou slabost.

Hudební pedagog si přitom stále znovu klade otázku, co tady může dělat. Může tříbit vkus tím, že proti druhům hudby, které považuje za špatné nebo méně hodnotné, postaví hudbu esteticky hodnotnou, a může se snažit všemi možnými pedagogickými strategiemi

Tato rozhodnutí činí naopak rozdílné skupiny lidí, a rozdíl přitom nezávisle jen na stáří nebo momentální náladě konzumentů, nýbrž – kromě toho – také zde a především zde na prostředí, to znamená na sociálně podmíněných specifických skupinových postojích a očekáváních – jakkoliv přitom mohou spolupůsobit i manipulující zásahy do vkusových soudů ze strany producentů.

Extrémním druhem funkcionální hudby je výše zmíněná „stimulační hudba“, jež slouží například v obchodních domech ke zvýšení obratu nebo jako zvuková kulisa na pracovištích pod heslem: hudbou k lepším výkonům. Na základě triků, s nimiž přichází marketing a psychologie práce, je tato hudba produkována a aranžována v obrovském množství tak, že zde zároveň je a není, to znamená, že ji neposloucháme, nýbrž pouze registrujeme. V obchodním domě neodvádí pozornost, nýbrž – skrytě – prostřednictvím ucha lichotí ruce a nabádá ji, aby sáhla po zboží. Na pracovišti absorbuje myšlenky, které nejsou zapotřebí pro práci tím, že – řečeno odbornou terminologií – „váže zbytkovou pozornost“. Tato hudba není dobrá nebo špatná sama o sobě, nýbrž je tím lepší, čím úspěšněji plní svou funkci. Slouží potřebám vlastníků kapitálu, což je zvláště zřejmé u hudby v obchodních domech, neboť příslušnou společenskou skupinu zde tvoří zákazníci, nýbrž obchodnické špičky.

U reklamní hudby je tomu jinak. Zde každý ví, že jde o reklamu a může svůj přijímač kdykoliv zapnout nebo vypnout. Pokud televizi zapne, může na sebe nechat reklamu působit, nebo se může bavit reklamními nápady, ať už dobrými nebo špatnými. Já sám považuji za velice zajímavé pozorovat, jak se zde fenomén

rozšířit okruh přijímané hudby „zezdola“ směrem „nahoru“ – v přesvědčení, že umělecká hudba přináší obohacení. Proti pluralitě hudby ale nic nepořídí, protože nemůže sprovodit ze světa potřeby, podle nichž jsou různé druhy a rozmanité podoby hudby stříženy. A vůbec už nemůže chtít změnit prostřednictvím hudby společnost – míním tím společnost jako celek, ne jenom lidi, které lze „vážnou“ hudbou nějak zasáhnout – ačkoliv stále znovu slyšíme tvrdit opak. Zcela otevřeno pro mě ostatně zůstává i to, kdo je šťastnější – jestli rolník nebo dělník, který žije bez Beethovena, nebo člověk, který Beethovena potřebuje.

Pozoruji navíc, že celá tato kultura skupinových potřeb je přítomna i ve mně samotném, a ptám se přitom, nakolik jsem i v tomto ohledu produktem společnosti a zda tu nehrají roli také antropologické momenty. V každém případě dokážu přeladit nejenom na uměleckou hudbu a na zábavnou hudbu, ale také například speciálně na dechovou hudbu, i na rockovou hudbu a na všechny možné hudební projevy až k hudbě, která chce být hloupá a kýčovitá anebo která taková je, aniž by to chtěla.

Domnívám se, že je třeba mít jasno v tom, že člověk jako hudební pedagog může a má dělat především jedno: vyjasňovat si sám a objasňovat jiným to, co je, jaké to je a proč je to takové – uchopit vše v myšlení, poznávání a výuce a přitom rozpoznat vlastní pozici. Já sám si ostatně přese všechno nedokážu představit, že bych se přestal zasazovat o vše, co je esteticky hodnotné, ve všech možných směrech – přestože vím, jaká omezení zde existují.